

Ikonomasmus a ikonodulie

Vztah tří monoteistických náboženství
k výtvarnému umění

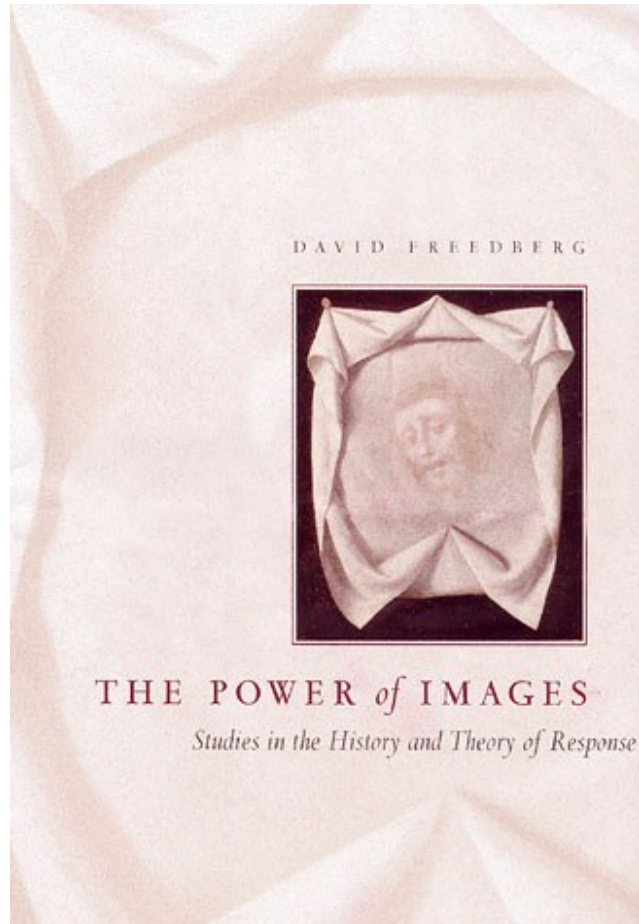

Ikonoklasmus a ikonodulie: důležitá témata současného bádání

Rozlišení pojmů: ikonoklasmus – odmítání obrazů a soch, ikonodulie – jejich uctívání

Studie k tématu, např.: David Freedberg, *The Power of Images. Studies in the History and Theory of Response*. Chicago 1991.

Bruno Latour, Peter Weibel (eds.): *Iconoclasm. Beyond the Image Wars in Science, Religion, and Art*. Karlsruhe, Cambridge 2002.

Ideové východisko ikonoklasmu

Exodus (Pátá kniha Mojžíšova), **20, 4-5**:

Neučiníš si sochu ani žádný obraz toho, co je nahoře na nebi, dole na zemi, nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh.

Komentář

- Neil POSTMAN, *Ubavit se k smrti. Veřejná komunikace ve věku zábavy*. Praha 1999, s.17:
Na myšlenku, že mediální formy upřednostňují určité druhy obsahů, a že jsou proto schopny ovládnout danou kulturu, jsem narazil už jako mladík, když jsem si četl v bibli. Mám tu na mysli především desatero, jehož druhé přikázání Izraelitům zakazuje zhotovovat jakákoli konkrétní zobrazení. „Nezobrazíš si Boha zpodoběním něčeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi, nebo ve vodách pod zemí.“ Tak jako mnoha ostatním přede mnou, i mně tenkrát vrtalo hlavou, proč židovský Bůh vydal předpisy o tom, jak lidé mají nebo nemají symbolicky zaznamenávat své zkušenosti. Zahrnutí takového pokynu do etického systému vypadá poněkud divně – *ladaže by jeho autor předpokládal existenci souvislostí mezi formami lidské komunikace a kvalitou kultury*. Můžeme se dohadovat, že lidé, od nichž se vyžaduje láska k abstraktnímu, univerzálnímu božstvu, by ji nedokázali projevit prostřednictvím obrazů, soch nebo jiných forem konkrétního ikonografického zobrazení. Židovský Bůh měl existovat ve Slově a skrze Slovo jako zcela nový pojem vyžadující nejvyšší řád abstraktního myšlení. Ikonografie se tak stala rouhačstvím, aby se na kulturním obzoru mohl objevit nový druh Boha.

Judaismus (1)

Jeruzalémský chrám

V 10. stol. př. Kr. jej vybudoval král Šalamoun na místě, kde Abrahám měl obětovat Izáka.

Hlavní síň ústila do vnitřní svatyně se schránou smlouvy. Kněžské obřady vykonávali kohenové, věřící se shromažďovali na venkovním nádvoří u oltářů, na něž byly kladeny zápalné oběti.

Po zničení Babylóňany r. 586 př. Kr. byl chrám postaven znovu, ale definitivně jej zbořili Římané r. 70 po Kr., zůstala jen zeď nářků. Od r. 691 islámský Skální dóm, židovský chrám má být vybudován znovu po příchodu Mesiáše.

1-2) Hypotetické rekonstrukce původní podoby chrámu

Judaismus (2)

Synagoga („shromáždění“)

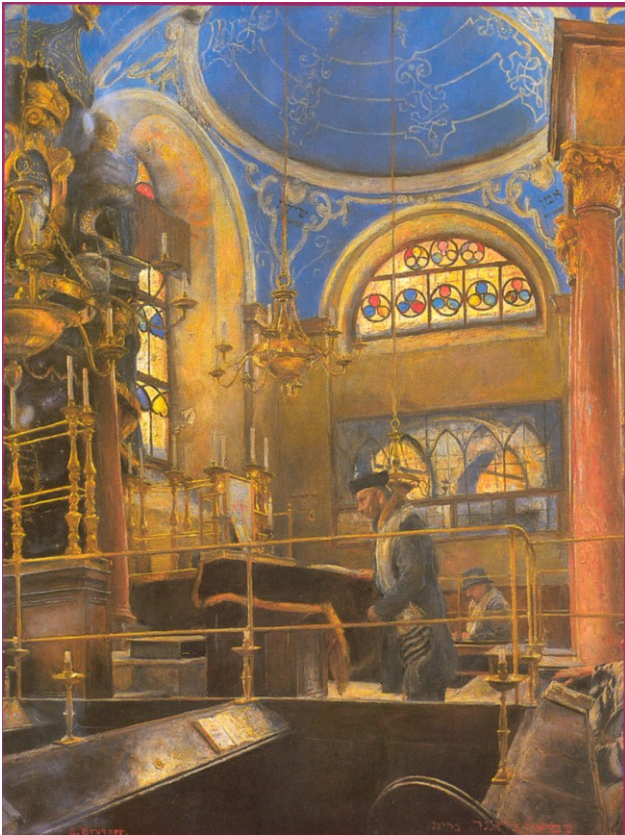
má odlišné pojetí než chrám, není posvěcenou budovou, protože podle rabínského výkladu v ní nesídlí Bůh. Synagoga je shromaždištěm určeným ke společným modlitbám, svěcení svátků, zasedáním rabínského soudu, výuce a zasedáním obce. Za synagogu může sloužit i obývací pokoj. Středem je svátostánek – schrána obsahující svitky tóry, která je zasazena do zdi obrácené k jeruzalémskému chrámu.

Zákaz vytváření modlářských obrazů (Exodus 20,4-5)

V průběhu dějin židovského náboženství se setkáváme s dvojím přístupem: 1) striktní odmítání obrazů jako rušivých, 2) přijímání obrazů z důvodu *asimilace* (přizpůsobení kulturním vlivům okolního prostředí) nebo i z věroučných důvodů. Zákaz obrazů se zpřísnil např. v 6. stol. př. Kr. v babylónském zajetí. Opačný přístup: blízký východ v období helénismu. Opětovné zpřísnění v 1. stol. po Kr.: reakce na římský kult císařů. Již v 1. pol. 2. stol. rabíni rozlišují přesněji na obrazy určené ke kultickému uctívání a kulticky indiferentní. Proto např. ve 3. stol. v synagoze v Nehardeji nevadila socha parthského krále, protože parthští králové nebyli kulticky uctíváni jako římscí císařové. Překvapivým nálezem byly nástěnné malby synagogy v Dura Europos z let 245-256. Další výtvarné práce – mozaikové podlahy synagog z 4.-6. stol.: motivy zvěrokruhu, schránky tóry a židovských kultovních symbolů. Těsně po r. 500 mozaiková podlaha býv. synagogy v oblasti Gazy: motiv krále Davida ztotožněného s Orfeem, průvodcem duší z řecké mytologie (podobný motiv v Dura Europos). V pozdním 6. stol. započala opět ikonoklastická tendence, jež byla ovlivněna islámem (80% Židů žilo v islámské kulturní oblasti). Od islámu Židé převzali ornamentální tvary písmen a jejich využití ve vzorech koberců. Figurální motivy se znovu objevují teprve ve 13. stol., nejprve v jižním Německu. Ilustrované modlitební knihy (*machzorim*) – k nim komentář učence Meira z Rothenburgu z 2. pol. 13. stol.: „Zdá se mi, že i Židé smí malovat barevné postavy. Není to spojeno s přestoupením Ex. 20,4. Tam se jedná jen o zákaz oblé plastiky.“

Judaismus (3)

- 1) Interiér synagogy v Mikulově; 2) Král David, detail mozaikové podlahy synagogy v oblasti Gazy;
3) Interiér synagogy v Dura Europos

Křesťanství (1)

Neodmítá **figurální zobrazení**, ale z obavy před modloslužbou nežívá volně stojících soch (prakticky až do 13. stol.).

K nejstarším dokladům patří malby v katakombách ze 3. stol. např. Tři mládenci v peci ohnivé. Gombrich, *Příběh umění*: „Máme pocit, že tito tři muži, vidění zřede a dívající se na nás s rukama zvednutýma v modlitbě, jsou dokladem toho, že se lidstvo začalo zabývat něčím jiným než světskou krásou.“

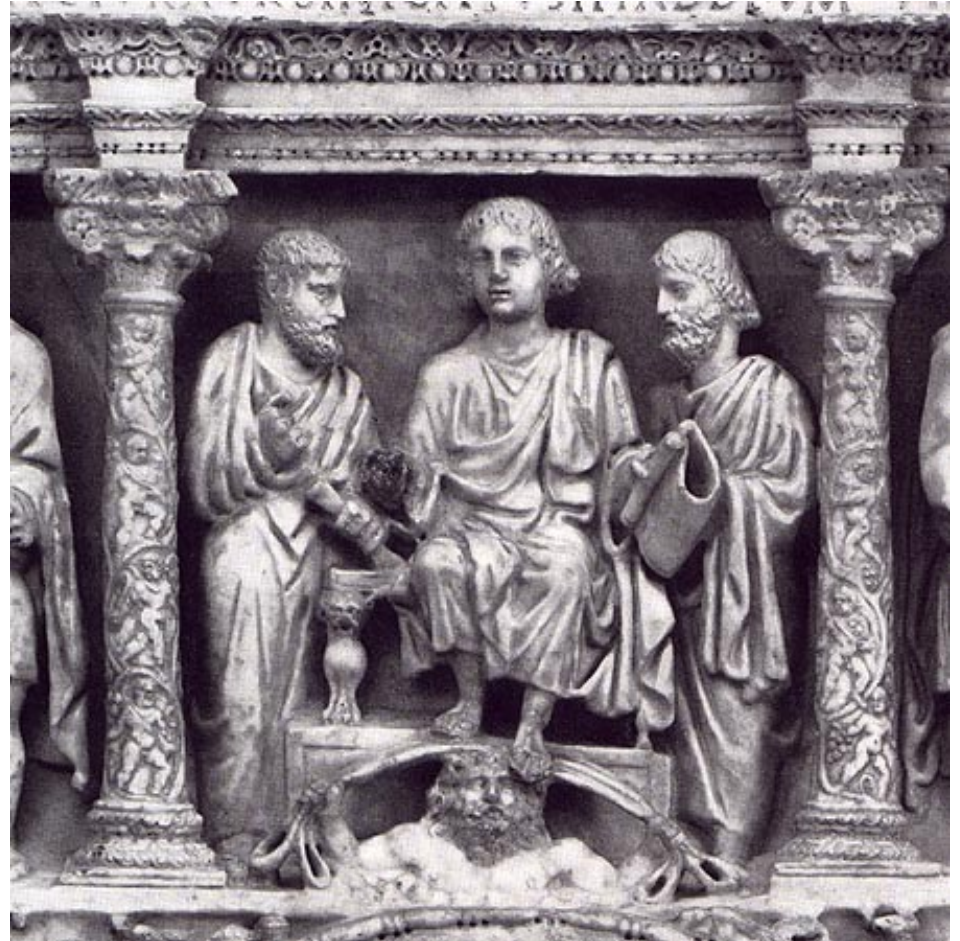
1) Tři mládenci v peci ohnivé, nástěnná malba, 3. stol. Řím, Priscilliny katakomby.

2) Dobrý pastýř, mozaika, pol. 5. stol. Ravenna, mauzoleum Gally Placidie.

Křesťanství (2)

- Papež **Řehoř Veliký** na konci 6. st.:
Obraz může mít pro negramotné stejný význam, jako má písmo pro ty, kdo umějí číst.
- Raný příklad **zobrazení Krista**:
sarkofág Junia Bassa (+359 po Kr.).
Řím, krypta chrámu sv. Petra.
/viz na této stránce/
- Dlouho odmítáno **zobrazení Krista ukřižovaného**. Symbol kříže se objevuje až od 4. stol., předtím symbol ryby.

Křesťanství (3)

Ikonoklastická krize v Byzanci

- r. 726 dal císař Lev III. Isaurský odstranit a zničit obraz Kristův na bronzové bráně císařského paláce a nahradil jej symbolem kříže; dle nápisu pod křížem císař nemohl snést pohled na Krista představovaného obrazem, který nemůže ani dýchat, ani promluvit, a proto dal přednost symbolu
- r. 843 byl definitivně obnoven kult obrazů; zásluhou císařovny Teodory, jež vládla za svého syna Michala III., byl obraz Kristův znovu umístěn na palácové bráně

Byzantští obrazoborci zabělují obraz Krista vápnem, detail iluminace z Chljudovského žaltáře, 11. stol. Moskva, Státní historické muzeum.

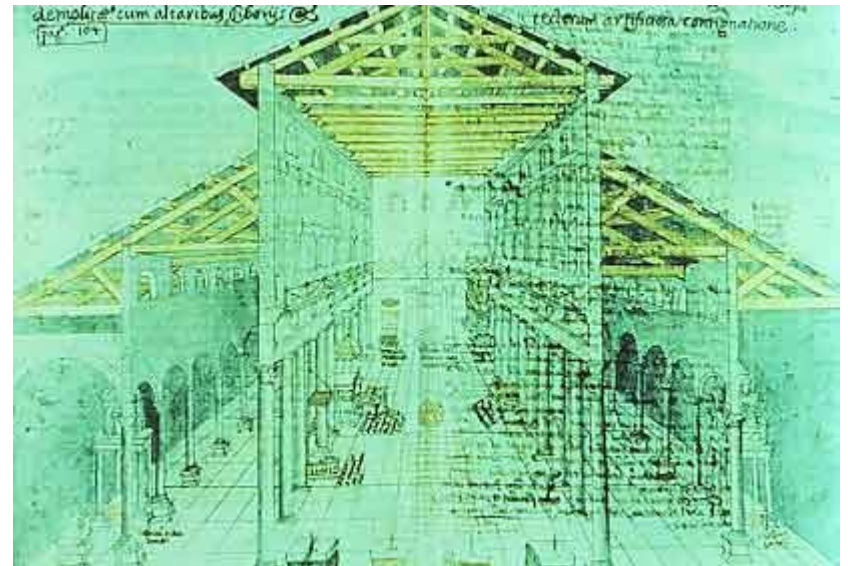
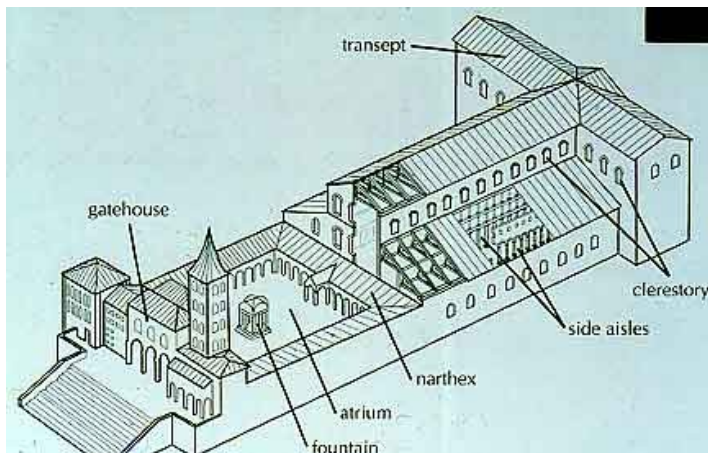

Křesťanství (4)

Křesťanský chrám

Po schválení křesťanství (císař Konstantin r. 313) bylo třeba najít podobu chrámu. Předtím se křesťané scházeli v obytných domech, v nichž byla baptisteria (centrální prostor s nádržkou a ciboriem – 4 sloupy). Pouze jediný příklad takové svatyně byl nalezen v Dura Europos. Během 4. stol. přejat typ baziliky (sněmovní prostory). Rovněž stavěny centrály (Boží hrob) nebo kombinace obojího.

- 1) Dura Europos, křesťanská svatyně, kolem r. 230
- 2-3) Řím-Vatikán, původní chrám sv. Petra, 4. stol.

Islám (1)

Naprostý **zákaz zobrazování lidských (i zvířecích...)** podob byl motivován Mohamedovými obavami z obnovení modloslužby.

Znaky islámského umění

- odvrát od reálného světa k liniím a barvám, horror vacui a smysl pro bohatou barevnost
- bohatství dekoru (nejjemnější ornamenty: arabesky)
- umění kaligrafie

Skleněná lampa z mešity, zlacená a malovaná emaillem, Egypt, cca 1350. Londýn, Victoria and Albert Museum.

Islám (2)

- **Mešita**, islámská modlitebna: ve vnitřním sloupovém prostoru (*livan*) vyloženém koberci se vždy nachází k Mekce obrácený výklenek (*mihrab*) k modlení a k uložení koránu, jakož i kazatelna (*mimbar*), při mešitě stojí **minaret** (věž s balkónovým ochozem) nebo více minaretů a je připojen velký dvůr (*sán*) se studnou k rituálnímu očišťování
- Nejstarší památkou islámské architektury je **skalní chrám v Jeruzalémě**, postaven 687-691 na místě Šalamounova chrámu, patrně Syřany nebo Byzantinci, vnější obklady přidali osmanští Turci v pol. 16. stol.

1) Kupole mešity šajcha Lutfulláha. Isfahán, Írán, cca 1617

2) Skalní chrám v Jeruzalémě

